

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

ІННОВАТИКА У ВИХОВАННІ

Збірник наукових праць

**Випуск 11
Том 1**

Засновано у 2015 році

Рівне – 2020

УДК 37 : 005.591.6

I - 66

ББК 74.200

Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. Вип. 11. Том 1/ упоряд. О. Б. Петренко; ред. кол. : Н. М. Коляда, Н. Б. Грицай, Т. С. Ціпан та ін. – Рівне : РДГУ, 2020. – 225с.

До збірника увійшли наукові праці з теорії і методики освіти та виховання. У наукових розвідках представлено різновекторність сучасних підходів до змісту, форм і технологій освітнього процесу, починаючи від дошкільця і завершуючи вищою школою.

Редакційна колегія:

Головний редактор: **Коляда Наталя Миколаївна**, доктор педагогічних наук, професор, проректор з інноваційних досліджень та європейської інтеграції, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Заступник головного редактора: **Грицай Наталя Богданівна**, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри біології та здоров'я людини Рівненського державного гуманітарного університету;

Відповідальний секретар: **Ціпан Тетяна Степанівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Члени редакційної ради:

Сухомлинська О. В., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАІН України, головний науковий співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;

Павелків Р. В., доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Федяєва В. Л., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету.

Члени редколегії:

Остапчук Н. О., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та методики викладання інформатики Рівненського державного гуманітарного університету;

Кобилянський О. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри безпеки життєдіяльності Вінницького національного технічного університету;

Мельничук І. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін Тернопільського державного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського;

Пелех Ю. В., доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи Рівненського державного гуманітарного університету;

Sieradzka-Baziur Bożena (Сєрадзька-Базюр Б.), доктор хабілітований, професор, проректор з наукової роботи і освітніх програм, Академія «Ігнатіанум» у м. Кракові (Республіка Польща);

Савчук Б. П., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та освітніх технологій ім. Б. Ступарика Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника»;

Яшук І. П., доктор педагогічних наук, професор, декан факультету початкової освіти та філології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;

Вихрущ А. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського;

Петренко О. Б., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Сойчук Р. Л., доктор педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри педагогіки початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету;

Безкоровайна О. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри методики викладання іноземних мов Рівненського державного гуманітарного університету;

Пустовіт Г. П., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри природничо-математичної освіти Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

Ковальчук О. С., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української та іноземної лінгвістики, проректор з науково-педагогічної роботи Луцького національного технічного університету;

Баліка Л. М., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Кравченко О. О., доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Побірченко Н. С., доктор педагогічних наук, професор, професор надзвичайний на факультеті суспільних та гуманітарних наук Державного вищого навчального закладу імені Вітелона в Легніці (Республіка Польща);

Петренко С. В., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та методики викладання інформатики Рівненського державного гуманітарного університету;

Дичківська І. М., доктор педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри педагогіки і психології (дошкільної та корекційної) імені проф. Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету;

Шадюк (Падалка) О. І., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології (дошкільної та корекційної) імені проф. Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету;

Zdzislaw SirojC (Здзіслав Сіройц), доктор габлітований соціальних наук в галузі педагогіка, професор, професор кафедри педагогіки Інституту педагогіки і психології Вищої школи менеджменту у Варшаві (Республіка Польща);

Jolanta Skubisz (Йоланта Скубіш), доктор соціальних наук в галузі педагогіки, викладач кафедри педагогіки Інституту педагогіки і психології Вищої школи менеджменту у Варшаві (Республіка Польща).

Свідомство про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 21161-10961Р.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. Збірник наукових праць РДГУ «Інноватика у вихованні» включений до Переліку наукових фахових видань України у категорію «Б» у галузі педагогічних наук (спеціальності – 011, 014, 015).

Фаховий збірник наукових праць РДГУ «Інноватика у вихованні» індексується міжнародною наукометричною базою даних **Index Copernicus International**: <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=48435>

Упорядники: **проф. Петренко О. Б., доц. Ціпан Т. С.**

Науково-бібліографічне редагування: **наукова бібліотека РДГУ.**

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол № 5 від 28 травня 2020 р.)

Редакційна колегія не завжди поділяє точку зору авторів.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2020

ЗМІСТ

Сухомлинська О. Василь Сухомлинський крізь призму часу: деякі зауваги до розгляду ідей.....	6
Петренко О. Активні й інтерактивні методи полікультурного виховання учнів різних вікових груп.....	17
Багрій М., Білавич Г. Наукова, освітня, публіцистична діяльність українських письменників – членів НТШ у Львові (кінець XIX – початок XX ст.).....	25
Лісова С. Узагальнення та систематизація педагогічних знань у процесі професійної підготовки майбутніх учителів технологій.....	36
Потапчук Т. Професійна підготовка майбутнього фахівця з інформаційно-комунікативних технологій у закладі вищої освіти.....	45
Савчук Б., Угринчук Ю. Досвід професійної туристичної освіти в США і Швейцарії в рецепції науковців та проєкції його застосування в Україні.....	52
Bezkorovaina O., Kolibek Y. Reading as a subject of scientific research...	61
Баліка Л. Специфіка діяльності кабінету вивчення книги і читача в Українському науковому інституті книгознавства (1926–1936).....	68
Бричок С. Практики вивчення дітей з обмеженими можливостями здоров'я в історії вітчизняної педагогіки (кінець XIX – початок XX ст.).....	76
Гронь Л. Активізація усної комунікативної діяльності студентів мовних факультетів закладів вищої освіти.....	86
Гудовсек О. Система позашкільної освіти дітей і молоді Рівненщини в другій половині XX ст.....	92
Довбенко С. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців як педагогічна проблема.....	100
Дупак Н. Методологія діагностики професійно-педагогічних компетентностей майбутніх педагогів професійної освіти у контексті нового стандарту вищої освіти.....	108
Олексюк О. Військово-патріотичне виховання студентської молоді: з досвіду впровадження.....	116
Прокопчук В. Методологічна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва в європейському освітньому просторі.....	122
Сяська І. Шляхи підвищення якості навчально-дослідницької підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін.....	135
Третяк О., Міщениа О. Педагогічна рефлексія у контексті професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи, фахівця з інклюзивної освіти.....	144
Tretiakova K., Bihunov D. New elt methodology curriculum: students' expectations of school practice.....	153
Ціпан Т. Превенція асоціальної поведінки неповнолітніх: психолого-педагогічна діагностика.....	160
Fedoryshyn O. Socialization in the schooling process via cooperative learning.....	167
Ясногурська Л. Компетентнісний підхід у навчанні іноземним мовам.....	175

УДК 37(477)(091) 376-056: «18/19»

DOI: [10.35619/iiv.v1i11.276](https://doi.org/10.35619/iiv.v1i11.276)

Бричок Світлана

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0001-8508-8395,
e-mail: brychok.zd@gmail.com

ПРАКТИКИ ВИВЧЕННЯ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЗДОРОВ'Я В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІКИ (кінець XIX – початок XX ст.)

Анотація. У статті проаналізовані практики вивчення дітей з обмеженими можливостями здоров'я тих учених, які найбільш плідно працювали у контексті досліджуваної проблеми на землях підросійської України кінця XIX – початку XX ст., а саме: Івана Сікорського, Миколи Ланге, Григорія Россолімо, Олександра Лазурського.

З'ясовано, що І. Сікорський започаткував вітчизняні експериментальні практики вивчення дітей, побудовані на синтезі всіх знань про дітей і спрямовані на реформування освіти; активно поширював у суспільстві ідею необхідності цілеспрямованого педагогічного вивчення дітей, особливо з розумовими і психічними відхиленнями. Ним запропонований такий план вивчення дітей: інстинктивне і життя; воля і рух; розум і пам'ять, тямущість, допитливість; почуття; складний душевний стан, особистість, індивідуальність.

Доведено, що М. Ланге започаткував експериментальний напрям у психології; заняття експериментальною психологією (зокрема, проблемами уваги і сприйняття) він поєднував з вивченням психічного розвитку дітей. М. Ланге був переконаний, що педагогіка – це соціальна наука, яка має виходити з життя і ґрунтуватися на соціологічних дослідженнях, зокрема, й на практиках вивчення дітей.

Уточнено, що сферою наукових інтересів Г. Россолімо були клініко-психологічні дослідження інтелектуального розвитку, як у нормі, так і при патології. Учений розробив такий метод вивчення особистості дитини, який дав змогу виявляти рівень її інтелектуального розвитку. Свій метод він назвав методом «психологічних профілів», яким вивчав склад особистості за допомогою спеціально дібраних задач-тестів. Ідеї Г. Россолімо започаткували цілий напрям у розвитку практик вивчення дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

З'ясовано, що О. Лазурський сформулював основні правила вивчення дітей, створив програму вивчення дитини, побудовану відповідно до його авторської типології особистостей, яка сприяла розвитку практик вивчення дітей з обмеженими можливостями здоров'я в історії вітчизняної освіти кінця XIX – початку XX ст.

Ключові слова: вивчення дитини, діти з обмеженими можливостями здоров'я, практики вивчення дітей, Іван Сікорський, Микола Ланге, Григорій Россолімо, Олександр Лазурський.

Постановка проблеми. Нині проблема інтеграції дітей з обмеженими можливостями здоров'я (ОМЗ) у повсякденне життя, в освітній процес набуває все більшого значення, позаяк неприпустимим є поділ соціуму за будь-якими ознаками. За даними ВОЗ, лише 20 % народжених дітей умовно вважаються здоровими, інші – або страждають дефектами психофізичного розвитку, або знаходяться в стані між здоров'ям і хворобою. Тому на сьогодні вкрай актуальною й затребуваною є ідея «інклюдії без меж», яка передбачає повсюдне впровадження спільного навчання, що часто негативно позначається на освітньому процесі.

Організація інклюзивної освіти передбачає не лише подолання низки стереотипів та необхідність розробки специфічних механізмів її впровадження, а й розробку й реалізацію чіткої системи вивчення дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Ідея спільного навчання дітей із звичайними й обмеженими можливостями здоров'я почала реалізовуватися у вітчизняній освіті наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Водночас, відбувалося усвідомлення необхідності всебічного вивчення таких дітей, і здійснювалися спроби розробки способів діагностики їхнього розвитку. Як вважає О. Сухомлинська, «найбільш характерною рисою цього періоду є те, що ідеї розвитку дитини на психологічних засадах відразу ж екстраполювалися на школу. В школу, освіту прийшли психологи, фізіологи, медики, які перетворилися в педагогів і почали займатися організаційно-методичним забезпеченням розвитку дитини...» (Сухомлинська, 2008). Педагогіка застосовувала наукові методи дослідження розвитку дитини, вимірювання здібностей дітей, що давало підстави для виокремлення осіб із звичайними й обмеженими можливостями здоров'я.

Вважаємо, що вивчення історії розвитку практик вивчення дітей у системі вітчизняної освіти дасть змогу зробити освітній процес ефективним, що ґрунтується на індивідуальному підході до кожного, а також сприятиме ефективній організації психолого-педагогічної діагностики дітей з обмеженими можливостями здоров'я в сучасному освітньому просторі.

Мета статті – схарактеризувати практики вивчення дітей з обмеженими можливостями здоров'я в історії вітчизняної освіти (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) на основі аналізу внеску у цей процес учених, які безпосередньо пов'язані з Україною.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Вивченням проблеми інклюзивної освіти в Україні займалися Ю. Бистрова, В. Бондар, В. Коваленко, Т. Скрипник, О. Таранченко, О. Чеботарьова та інші (Бондар, 2005). Теоретико-методичні основи вітчизняної інклюзивної освіти розроблялися В. Засенком, А. Колупасвою, Г. Нікуліної, Л. Сердюк, О. Таранченко, М. Шеремет та ін. (Колупасва та Таранченко, 2010). Історію корекційної, реабілітаційної й спеціальної педагогіки вивчали Н. Демакова, А. Дмитрієв, Н. Назарова й ін. Експериментальні способи вивчення дитини у визначених нами хронологічних межах досліджували І. Болотнікова, Н. Дічек, Л. Лисенко, В. Лук'янова й ін. (Дічек, 2013; Лук'янова, 2002).

Разом з тим, історіографічний аналіз свідчить про те, що питання розвитку експериментальних практик вивчення дітей з ОМЗ в Україні не було предметом спеціального дослідження і залишається недостатньо вивченим, що й зумовлює актуальність і доцільність запропонованої наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині, коли активно впроваджується навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я (далі – ОМЗ), необхідним є розвиток практик вивчення дітей з обмеженими можливостями

здоров'я в історії вітчизняної освіти з метою активного формування національного досвіду інклюзивної освіти.

Насамперед, необхідно зазначити, що діти з обмеженими можливостями здоров'я – це діти, для яких характерна наявність яких-небудь обмежень у психічному і (або) фізичному здоров'ї або розвитку, і які потребують створення спеціальних умов навчання. Це діти з порушенням мовлення, слуху, зору, опорно-рухового апарата, інтелекту, із затримкою психічного розвитку. Стосовно дітей з обмеженими можливостями здоров'я цілком правомірним є й використання терміну «діти з особливими освітніми потребами», тому що обмеження можливостей участі людини з проблемами в психофізичному розвитку в освітньому процесі викликає в неї особливі потреби в спеціалізованій допомозі, що дає змогу долати ці обмеження (Колупаєва та Таранченко, 2010). За змістовим наповненням термін «діти з особливими освітніми потребами» ширший терміну «діти з обмеженими можливостями здоров'я», тому що включає ще й дітей, які мають проблеми з мовними бар'єрами, соціалізацією, порушенням працездатності і т. п.

Вивчення дитини, виявлення її здібностей, інтересів, мотивів діяльності й спілкування, прогнозування її індивідуального психічного, інтелектуального, мовленнєвого та соціального розвитку буде ефективним за умови максимального врахування позитивного досвіду минулого.

Обґрунтування й апробацію практик вивчення дитини з ОМЗ і окремих її психічних процесів за допомогою спеціально організованих методів дослідження вітчизняні вчені розпочали наприкінці XIX ст. Як вважає Н. Дічек, «вітчизняні вчені в останній третині XIX ст. (І. Сікорський вже у 70-х роках, В. Бехтерев – у 80-х роках, М. Ланге – у 90-х роках) спостерігали послідовність виникнення й ускладнення усіх психофізичних виявів дитини. Головним завданням вони визнавали нагромадження вивірених, науково зареєстрованих фактів про дитину» (Дічек, 2013).

Нас цікавить спадщина лише тих учених, які найбільш плідно працювали у контексті досліджуваної проблеми на землях підросійської України, позаяк саме їхній внесок, на нашу думку, на сьогодні оцінений не повною мірою. Це, насамперед, Іван Сікорський, Микола Ланге, Григорій Россолімо, Олександр Лазурський.

Вітчизняний психіатр, психолог, лікар, педагог, професор Київського університету Св. Володимира **Іван Сікорський** (1842–1919) (батько відомого конструктора Ігоря Сікорського), обґрунтовуючи доцільність методу спостереження, писав: «В інтересах виховання потрібно й навіть необхідно робити точні записи, детальні характеристики й описи задатків, здібностей і талантів дітей, а також їхніх характерів. Це важливе питання найближчого майбутнього в школах, сім'ях, житті, основне питання виховання» (Сікорський, 1902).

Саме І. Сікорському, як стверджує Н. Дічек, належить найперший із документально зафіксованих у вітчизняній педагогічній психології дослід з вивчення кореляції втомлюваності школярів і їхньої розумової активності, описаний ним у статті «Про явища стомлювання під час розумової праці у дітей шкільного віку» (1879) (Дічек, 2013). І. Сікорський започаткував, власне, вітчизняні експериментальні практики вивчення дітей, побудовані на синтезі всіх знань про дітей і спрямовані на реформування освіти.

Іван Олексійович, здійснивши вивчення стану фізичного, розумового та морального розвитку понад 150 дітей, фіксує їхні фізичні й психічні властивості та особливості; вивчення обставин життя дітей, їхніх характеристик, укладених

вихователями, атестаційних зошитів, сформулював свої міркування щодо вивчення й виховання «важких» дітей, які виклав у доповіді «Про дітей, важких у виховному значенні», проголошеній на IV Міжнародному конгресі з гігієни в Женеві (1882) (Сухомлинська, 2005, с. 525).

Учений одним з перших запропонував диференціювати «природну відсталість» дітей і їх «педагогічну запущеність», що є важливим моментом в подальшій організації навчання й виховання.

Дослідження «важких» дітей зумовили висновок І. Сікорського про доцільність розпочинати вивчення дітей з більш раннього віку – з дошкільного. Спираючись на узагальнення результатів наукових спостережень за дітьми дошкільного та шкільного віку, І. Сікорський підкреслював, що «значна частина відхилень у характері та розумовому стані дітей виникає у віці першого дитинства (тобто від народження до семи років), а деякі виникають через хворобливу спадковість» (Врачебно-педагогический институт для умственно-недоразвитых, отсталых и нервных детей, учрежденный Ольгой и Еленой Сикорскими в Киеве. Отчет о деятельности за 1905-й и 1906 годы, 1906, с.7). Учений переконував: «Необхідно без зволікання звернутися до фактичної сторони справи і вивчати ... і вивчати дітей, яких ми всі любимо, і яких так мало знаємо» (Сикорский, 1912 а, с.5). А розпочинати вивчення дитини І. Сікорський радив з дитячої біографії, позаяк саме в ній криється можливість розкриття характеру людини. Він був переконаний, що озайомлення педагога з раннім дошкільним періодом життя дитини і її біографією необхідне для її психологічного розвитку і правильного виховання (Сухомлинська, 2005, с.528).

Іван Олексійович дійшов висновку про те, що «повинне бути розпочате систематичне вивчення дітей, як запорука майбутнього правильного розвитку їх характеру» (Сикорский, 1912 а, с.8).

У контексті проблеми вивчення дітей з обмеженими можливостями здоров'я підкреслимо, що І. Сікорський належав до вчених, які активно поширювали в суспільстві ідею необхідності цілеспрямованого педагогічного вивчення дітей, особливо з розумовими і психічними відхиленнями. Професор запропонував такий план вивчення дітей: інстинктивне і життя; воля і рух; розум і пам'ять, тямущість, допитливість; почуття; складний душевний стан, особистість, індивідуальність (Сикорский, 1912 б, с.4).

Запропонований І. Сікорським план мав на меті допомогти у визначенні й вимірюванні успіхів і затримок у розвитку дитини. Учений писав: «Справжній план спостережень і педагогічних впливів повинен охоплювати всі сторони душі дитини, а саме: розум, почуття, волю і навіть інстинкти і нижчі прояви душі. Ці останні зазвичай ігноруються вихователями, а між тим вони мають суттєве значення як для здоров'я, так і для правильного розвитку характеру. Вони мають бути взяті на облік, і з них необхідно починати педагогічні турботи» (Сикорский, 1912 б, с.4). Він вважав, що вивчення дитини спільними зусиллями психологів, педагогів, психіатрів і педіатрів є новим «науковим напрямом і практичним обов'язком людських товариств». У результаті такого вивчення відкриваються нові широкі перспективи для педагогічного вдосконалення людей.

У розвиток практик вивчення дітей з ОМЗ вагомий внесок зробив відомий психолог, професор Новоросійського університету, засновник Одеських вищих жіночих курсів **Микола Ланге** (1858–1921), який започаткував експериментальний напрям в психології. У докторській дисертації «Психологічні дослідження» (1893) він доводив, що в психології необхідно задіяти «той точний експеримент, який дав блискучі результати в природничій галузі, ... допоможе настільки вдосконалити її

(психологію), що вона перетвориться на таку досконалу науку, якою ще ніколи не була» (Ланге, 1894).

М. Ланге на благодійні кошти організував одну з перших у Російській імперії психологічну лабораторію (1895) (Сухомлинська, 2005, с.541), в якій розробляв такі важливі для практики вивчення дітей питання, як визначення суті уваги, яку він обґрунтовував, розглядаючи психічні факти із погляду загальної біології. В лабораторії проводилися практичні заняття із студентами з психології, експериментальної психології, педагогічної психології.

Учений обґрунтовував необхідність створення при російських університетах кабінетів експериментальної психології «1) сучасним становищем наукової психології; 2) прикладом університетів Німеччини, Франції, Сполучених Штатів Північної Америки та ін.; 3) користю, що має звідси статися, як практичної для педагогів, лікарів, так і теоретичної для подальшого розвитку наук антропологічних в широкому сенсі цього терміна» (Ланге, 1894).

Заняття експериментальною психологією (зокрема, проблемами уваги і сприйняття) М. Ланге поєднував з вивченням психічного розвитку дітей, яке він докладно схарактеризував у праці «Душа дитини в перші роки життя». М. Ланге був переконаний, що педагогіка – це соціальна наука, яка має виходити з життя й базуватися на соціологічних дослідженнях, зокрема, й на практиках вивчення дітей (Сухомлинська, 2005, с.542).

Ще одним вітчизняним ученим, який здійснив суттєвий внесок у розвиток практик вивчення дітей з обмеженими можливостями здоров'я в історії вітчизняної освіти, є уродженець Одеси дефектолог, невропатолог, психоневролог **Григорій Россолімо** (1860–1928), сферою наукових інтересів якого були клініко-психологічні дослідження інтелектуального розвитку, як у нормі, так і при патології. Г. Россолімо створив на власні кошти Інститут дитячої психології та неврології, в якому об'єднав батьків, педагогів і лікарів для вивчення як хворих, так і здорових дітей.

Величезне значення він надавав дослідженням, результатом яких було покращення стану виховання розумово відсталих дітей. Вчений вважав, що треба створити метод вивчення особистості дитини, який би давав змогу визначити рівень її інтелектуального розвитку. Це дасть можливість диференційовано підійти до розумової відсталості, виокремлюючи в ній різні групи за ступенем важкості порушення інтелекту.

Свій метод експериментального дослідження особистості він назвав методом «психологічних профілів», яким вивчався склад особистості за допомогою спеціально дібраних задач-тестів. Відповідно, виділялися 11 психічних профілів (воля, увага, точність і міцність сприйняття, зорова пам'ять, пам'ять на мовлення, пам'ять на числа, осмислення, комбінаторні здібності, кмітливість, уява, спостережливність). Профілі оцінювалися за десятибальною шкалою. Г. Россолімо вважав, що профіль має діагностичне значення для визначення дефективності особистості, ступенів розумової відсталості (значна, середня або слабка), а також характеру відсталості (недоліки вищих психічних процесів, слабкість психічного тону). Сфера застосування розроблених профілів, на думку ученого, була досить широкою – від опрацювання питання про типи психічних індивідуальностей до вирішення різних загальних педагогічних питань тощо (Россолімо, 1910). Індивідуальні карти психіки дітей, які склалися на підставі профілів, мали практико-педагогічне призначення – їх аналіз допомагав «визначити загальний рівень розвитку психіки дитини, дати її якісну характеристику й розробити

індивідуальну програму подальшого навчання та виховання» (Россолімо, 1910, с.20).

Погляди ученого на експериментальне дослідження інтелекту здійснили суттєвий вплив на практику вивчення дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Незважаючи на те, що пізніше були виявлені значні недоліки методу Россолімо, його ідеї започаткували цілий напрям у розвитку практик вивчення дітей з ОМЗ, оскільки на момент появи методу в країні практично не було жодного розробленого вітчизняними вченими методу дослідження інтелекту дітей з відхиленнями.

Лікар-психіатр, психолог, педагог, фундатор характерології і диференційної психології **Олександр Лазурський** (1874–1917) здійснив значний внесок у розвиток практик вивчення дітей, зокрема у систематичне вивчення типів особистості, визначення методологічних і методичних засад дослідження особистості на основі запропонованого ним природного експерименту.

Основною метою свого методу О. Лазурський вважав, по-перше, вивчення школяра у природних умовах, по-друге, врахування динаміки розвитку дитини упродовж певного проміжку часу; по-третє, надання за допомогою одержаних результатів спостережень педагогові порад, як організувати найдоцільніше навчання чи виховання (Лазурський, 1912).

На основі проведених численних експериментів, учений у працях «Програма дослідження особистості» (1904) та «Програма дослідження особистості в її ставленні до середовища» (1912) сформулював основні правила вивчення дітей. Він вважав, що індивідуальність людини визначається не тільки своєрідністю її внутрішніх психічних функцій (особливостями пам'яті, уваги, уваги тощо, але й ставленням до навколишнього світу – тим, як кожна людина реагує на ті чи інші об'єкти, що любить і ненавидить, чим цікавиться і до чого байдужа. У докладному розкритті цієї програми описується 15 різних категорій ставлень: (1) ставлення до речей, (2) до природи і тварин, (3) загальне ставлення до окремих людей, (4) ставлення до любові, (5) загальне ставлення до соціальної групи, (6) ставлення до сім'ї, (7) до держави, (8) до праці, (9) до матеріального забезпечення та власності, (10) до зовнішніх норм життя, (11) до моральності, (12) до світогляду і релігії, (13) до знань та науки, (14) до мистецтва (естетичний інтерес), (15) ставлення до себе самого (Лазурський, 1912).

У праці «Шкільні характеристики» (1913) Олександр Лазурський продемонстрував, використовуючи розроблену ним програму вивчення дітей, можливості створення характеристик особистості. У кожній характеристиці він описував близько 20 різних особливостей вихованця, групуючи й зіставляючи їх у такий спосіб: 1) характеристики фізичного стану – зріст і зростання, статура, фізична витривалість, працездатність, зовнішній вигляд; 2) характеристики рухової сфери – рухливість, координація, спритність рухів тощо; 3) характеристика домінуючого емоційного стану і характер його мінливості; 4) увага (на уроках); 5) пам'ять – її вияв у навчальній та позакласній роботі; 6) спостережливості, багатство сприйняття; 7) фантазія; 8) почуття – у ставленні до себе (самооцінка) та інших людей; 9) вищі ідейні почуття (естетичне, інтелектуальне, моральне); 10) інтереси – їх широта і рівень свідомості; читацькі інтереси; 11) мислення (особливо судження); 12) мова; 13) вольові якості; 14) ставлення до старших (особливо до вчителів, до батьків); 15) ставлення до товаришів; 16) манера тримати себе; 17) підготовка уроків; 18) ставлення до шкільних занять і обов'язків; 19) догляд за собою, побутові звички; 20) психологічні прояви статевого дозрівання (Лазурський, 1913).

Як вважає Н. Дічек, «Шкільні характеристики» О. Лазурського стали якісним прикладним підтвердженням практико орієнтованого значення розробленої ним класифікації особистостей, в основу якої він поклав принцип активного пристосування особистості до середовища (Дічек, 2013). Ми також вважаємо, що, створена ученим програма вивчення дитини, побудована відповідно до його авторської типології особистостей, сприяла розвитку практик вивчення дітей з обмеженими можливостями здоров'я в історії вітчизняної освіти кінця XIX – початку XX століття.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, як свідчить здійснений огляд, більшість практик вивчення дітей з обмеженими можливостями здоров'я в історії вітчизняної освіти (Івана Сікорського, Миколи Ланге, Григорія Россолімо, Олександра Лазурського) стосувалася вивчення індивідуальних або вікових особливостей пізнавальних процесів у дітей: відчуттів, уявлень, пам'яті. Завдяки накопиченню й оприлюдненню результатів таких досліджень у суспільстві не лише поширювалися новітні погляди на природу дитинства, а й закріплювалися в учительства твердження про необхідність всебічного вивчення особистості дитини.

Таким чином, кінець XIX – початок XX ст. в українському шкільництві характеризувався суттєвими зрушеннями у розвитку практик вивчення дітей з обмеженими можливостями здоров'я, які потребують ґрунтовного вивчення й подальшого творчого упровадження.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні запитів і потреб дітей з обмеженими можливостями здоров'я в отриманні освіти в історико-педагогічному у соціокультурному вимірі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Сухомлинська, О. (2008). Розвиток особистості і освіта: історичний вимір. *Шлях освіти*. № 2. с. 42–43.

Бондар, В. (2005). *Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці*: навч. посіб. Київ: Наш час. 176 с.

Колупаєва, А. та Таранченко, О. (2010). *Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка*. Путівник для педагога: навч.-метод. посіб. Київ. 96 с.

Дічек, Н. (2013). Внесок вітчизняної експериментальної педагогіки в обґрунтування необхідності індивідуалізації та диференціації навчально-виховного процесу (кінець XIX–1917 р.). *Диференційований підхід в історії української школи (кінець XIX – перша третина XX ст.): колективна монографія*. Київ: Пед. думка, с. 32–73.

Лук'янова, В. (2002). *Розвиток експериментальної педагогіки в Україні (20–30-і рр. XX ст.)*. Кандидат педагогічних наук. Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди.

Сикорский, И. (1902). *Об умственном и нравственном развитии и воспитании детей*. Санкт-Петербург: Родительский кружок. С. 15.

Врачебно-педагогический институт для умственно-недоразвитых, отсталых и нервных детей, учрежденный Ольгой и Еленой Сикорскими в Киеве. Отчет о деятельности за 1905-й и 1906 годы. (1906). Киев: Литотип. Т-ва И. Н. Кушнерев и К. 57 с.

Сикорский, И. (1912 а). Психологическое значение детства и дошкольного периода. *Дошкольное воспитание*. № 1. с.5.

Сикорский, И. (1912 б). План исследования психического состояния детей. *Дошкольное воспитание*. № 1-2, с.4.

Сухомлинська, О. (2005). *Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. навч. Посібник*. Київ: Либідь. Т.1. 622 с.

Ланге, Н. (1894). О значении эксперимента в современной психологии. *Вопросы философии и психологии*. № 4 (24). с. 565.

Россоломо, Г. (1910). *Психологические профили. Метод количественного исследования психических процессов в нормальном и патологическом состояниях*. Ч. I: Методика. Санкт-Петербург, 52 с.

Лазурский, А. и Франк, С. (1912). Программа исследования личности в ее отношении к среде. *Русская школа*. № 1. с. 1-24; № 2. с. 1-17.

Лазурский, А. (1913). *Школьные характеристики*. Изд. 2-е, испр. и доп. Санкт-Петербург: Изд. К. Риккера, 228 с.

REFERENCES

Sukhomlynska, O. (2008). *Rozvytok osobystosti i osvita: istorychnyi vymir* [Personality Development and Education: A Historical Dimension.]. *Shliakh osvity*. No 2. s. 42–43. (in Ukrainian)

Bondar, V. (2005). *Problemy korektsiinoho navchannia u spetsialnii pedahohitsi* [Problems of Correctional Education in Special Pedagogy]: navch. posib. Kyiv: Nash chas, 176 s. (in Ukrainian)

Kolupaieva, A. ta Taranchenko, O. (2010). *Dity z osoblyvymy potrebamy v zahalnoosvitnomu prostori: pochatkova lanka* [Children with special needs in the general educational space: primary level]. Putivnyk dlia pedahoha : navch.-metod. posib. Kyiv, 96 s. (in Ukrainian)

Dichek, N. (2013). *Vnesok vitchyznianoї eksperymentalnoї pedahohiky v obgruntuvannia neobkhidnosti individualizatsii ta dyferentsiatsii navchalno-vykhovnoho protsesu (kinets XIX-1917 r.)* [The Contribution of Ukrainian Experimental Pedagogy in Substantiating the Need for Individualization and Differentiation of the Educational Process (the end of the 19th century - 1917)]. *Dyferentsiovani pidkhid v istorii ukrainskoi shkoly (kinets XIX – persha tretyna XXh st.): kolektyvna monohrafiia*. Kyiv: Ped. dumka, s. 32-73. (in Ukrainian)

Lukianova, V. (2002). *Rozvytok eksperymentalnoї pedahohiky v Ukraini (20–30-i rr. XX st.)* [Development of Experimental Pedagogy in Ukraine (20s-30s of the 20th Century)] . Kandydat pedahohichnykh nauk. Kharkivskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. H. S. Skovorody. (in Ukrainian)

Sikorskii, I. (1902). *Ob umstvennom i npravstvennom razvitii i vospitanii detei* [On the Mental and Moral Development and Parenting]. Sankt-Peterburg: Roditelskii kruzhok, S. 15. (in Russian)

Vrachebno-pedagogicheskii institut dlia umstvenno-nedorazvitykh, otstalykh i nervnykh detei, uchrezhdennyi Olgoi i Elenoi Sikorskimi v Kieve. Otchet o deiatelnosti za 1905-i i 1906 gody [Medical and Pedagogical Institute for Mentally-underdeveloped, Retarded and Nervous Children, Established by Olga and Elena Sikorsky in Kiev. Activity Report for 1905 and 1906]. (1906). Kiev: Litotip. T-va I. N. Kushnerev i K, 57 s. (in Russian)

Sikorskii, I. (1912 a). *Psikhologicheskoe znachenie detstva i doshkolnogo perioda* [The Psychological Significance of Childhood and the Preschool Period]. *Doshkolnoe vispitanie*. No 1. s.5. (in Russian)

Sikorskii, I. (1912 b). *Plan issledovaniia psikhicheskogo sostoiianiia detei* [Research Plan for the Mental State of Children]. *Doshkolnoe vispitanie*. No 1-2, s.4. (in Russian)

Sukhomlynska, O. (2005). *Ukrainska pedahohika v personaliakhih*: [Ukrainian Pedagogy in Personalities] U 2 kn. navch. Posibnyk. Kyiv: Lybid. T.1. 622 s. (in Ukrainian)

Lange, N. (1894). *O znachenii eksperimenta v sovremennoi psikhologii* [On the significance of experiment in modern psychology]. *Voprosy filosofii i psikhologii*. No 4 (24). s. 565. (in Russian)

Rossolimo, G. (1910). *Psikhologicheskie profili. Metod kolichestvennogo issledovaniia psikhicheskikh protsessov v normalnom i patologicheskom sostoianiiakh*. [Psychological Profiles. A Method for the Quantitative Study of Mental Processes in Normal and Pathological Conditions] Ch. I: Metodika. Sankt-Peterburg, 52 s. (in Russian)

Lazurskii, A. ta Frank, S. (1912). *Programma issledovaniia lichnosti v ee otmosheniakh k srede* [The program for the study of personality in its relationship to the environment]. *Russkaia shkola*. No 1. s. 1-24; No 2. s. 1-17. (in Russian)

Lazurskii, A. (1913). *Shkolnye kharakteristiki* [School characteristics] Izd. 2-e, ispr. i dop. Sankt-Peterburg: Izd. K. Rikera, 228 s. (in Russian)

PRACTICES OF STUDYING CHILDREN WITH DISABILITIES IN THE HISTORY OF UKRAINIAN PEDAGOGY (the end of the 19th - the beginning of the 20th century)

Svitlana Brychok

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Associate Professor
at the Department of Primary Education Pedagogy,
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0001-8508-8395

e-mail: brychok.zd@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the analysis of the practices of studying children with disabilities of the scientists who worked most effectively in the context of the studied problem in the lands of sub-Russian Ukraine in the end of the 19th at the beginning of the 20th century), among them Ivan Sikorskyi, Mykola Lange, Hryhorii Rossolimo, Oleksandr Lazurskyi.

It was established that I. Sikorskyi began Ukrainian experimental practices for the study of children, based on the synthesis of all knowledge about children, and which were aimed at reforming education; actively disseminated in society the idea of the need for a focused pedagogical study of children, especially with mental and psychical disabilities. He proposed the following plan for the study of children: instinctive and life; will and movement; mind and memory, intelligence, curiosity; feeling; complex state of mind, personality, individuality.

It has been proved that M. Lange initiated an experimental direction in psychology. He combined experimental psychology (in particular, problems of attention and perception) with the study of children's mental development. N. Lange was convinced that pedagogy is a social science that should come from life and be based on sociological research, including the practice of studying children.

It was clarified specified that the sphere of scientific interests of H. Rossolimo was clinical and psychological research of intellectual development, both in norm, and at pathology. The scientist developed a method of studying the child's personality, which made it possible to identify the level of his intellectual development. He called his method

the “psychological profiles” method, which studied the composition of the individual with the help of specially selected test tasks. H. Rossolimo’s ideas initiated a whole direction in the development of practices for the study of children with disabilities.

It was found that O. Lazurskyi formulated the basic rules of studying children. He created a program for studying children, built-in accordance with his author's typology of personalities, which contributed to the development of learning practices for children with disabilities in the history of national education at the end of the 19th - the beginning of the 20th century.

Key words: studying the child, children with disabilities, child learning practices, Ivan Sikorskyi, Mykola Lange, Hryhorii Rossolimo, Oleksandr Lazurskyi.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2020 р.

Наукове видання

ІННОВАТИКА У ВИХОВАННІ
Збірник наукових праць

Випуск 11
Том 1

Упорядники:
проф. Петренко О. Б., доц. Ціпан Т. С., доц. Баліка Л. М.

Науково-бібліографічне редагування:
наукова бібліотека РДГУ

Підписано до друку 28.05.2020 р.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 24,7. Замовлення №204/1. Наклад 300

I – 66 **Інноватика у вихованні** : зб. наук. пр. Вип. 11. Том 1/ упоряд.
О. Б. Петренко ; ред. кол. : Н. М. Коляда, Н. Б. Гришай, Т. С. Ціпан та ін. – Рівне :
РДГУ, 2020. – 225с.

УДК 37 : 005.591.6
ББК 74.200

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2020

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
VPM-ПОЛІГРАФ
вул. Буковинська, 3, м. Рівне, 33000;
тел.: 0362-64-21-34